

TARTALOM

	Oldal
<i>Ady Endre</i> : A Május: szabad (vers)	3
<i>Ady Endre</i> : Bus Ahaszvérok májusa (vers)	4
<i>Lukács György</i> : Irástudók felelőssége	5
<i>Dzsambul</i> : Májusi dal a Szovjetunióról	18
<i>Hunya István</i> : azonképpen a mennyekben is	21
<i>Gábor Andor</i> : Májusi énekek (vers)	25
<i>Szentesi Károly</i> : Mi vár Magyarországra?	26
<i>Vörös Sándor</i> : A magyar népiesek viszonya a proletárszocializmushoz	31
PESTI LEVÉL. <i>A—y Tibor</i> : Rádió-prédikáció	45
<i>Szebeni Gáspár</i> : Magyarország kilépett a Népszövetségből	49
<i>Raszkoza Marina</i> : Tíz éjszaka a tajgán	50
<i>Nagy Imre</i> : Számadás a kárpátaljai zsákmanýról	68
<i>Dávid Ferenc</i> : Párizsi naplójegyzetek az e' mult tavaszról	71
— <i>Jegyzetek</i> (vers)	77
<i>Paul András</i> : Titokzatos mesterség-e a költészet?	79
HOZZÁSZÓLÁS — <i>Nyelvek és fülek</i> esend, figye' em!	81
POLÉMIA. <i>Gábor Andor</i> : Irányokról és különbségekről	84
<i>Falu Gergely</i> : Az orosz történelmi festészetről	88
MŰVÉSZET. <i>Kemény Alfréd</i> : Masereel új könyve	91
<i>Gregor Gog</i> : A szovjet-szatira mesterei: a Kukrinyikszek	94

NAGYVILÁG

<i>Fogarasi Béla</i> : Az agyaglábu náci-kolosszus	100
<i>Katona Győző</i> : Pünkösdi királyság	105
GLOSSZÁK	108

MAGYAR ÉLET

A gyermek, a rabbi s a „Nyugat“ örömei	111
Mivel játszik a juhász?	112
— <i>Koslály</i> és a juhász	113
— <i>Bem</i> apó családfája	113
— A százéves Bánk bán	114
— <i>Külpolitika</i> a moziban	115
— <i>Egy igazságos ítélet</i> margójára	116
— <i>Mennyit keres a magyar kuli?</i>	116
— <i>Mit eszel, kenyeres?</i>	119
— <i>Földrengés</i> (vers)	119

KÖNYVEKRŐL

<i>Gergely Sándor</i> : A esömör regénye	120
— <i>Ballada</i> a 17 fillérről (vers)	123
AIHOGY ÉN LÁTOM. <i>Osztály-né'küli társadalom</i>	124
<i>Lelkiség</i>	124
<i>Az óvatos duhaj</i>	125
<i>A dies elborul</i>	125
<i>Csáky szalmája</i>	126
<i>Egy bátor ember</i>	127
<i>A hang</i>	128
<i>Négyezer hold</i> parlagon	128

ls 2879/36 1
Lubra Szoldai
Vam

UJ HANG

IRODALMI ÉS TÁRSADALMI FOLYÓIRAT

MEGJELENIK HAVONKÉNT EGYSZER

1939 május

2. évfolyam

5. szám

Ady Endre:

BUS AHASVÉROK MÁJUSA

*E sárgaságos földön máma
Lihegve lapul meg a kétség
S pirosan üt ki beteg arcon
A hit és az egészség.*

Május: ez az embercserélő.

Május: be szépek vagyunk máma.

*Május: az örök ember-álmom,
A jövő harsonája.*

*Eszünk, vesénk kristályos tiszta,
Mert Május nagy embercserélő,
Ma az: amit megérdemelne
Minden lény, minden élő.*

*Ha ki ma gyilkolni szeretne,
Igaza van. Mindenki tiszta,
Minden vágy máma igaz és szép,
Mely a multat pusztítja.*

*És hogyha Május szörnyű vér-nap
Volna, amely kit se szeretne,
Akkor is az örök emberség
Üzenne hozzánk benne.*

*Mert Május a mi nagy mementónk,
Mert Május az az örök bér-nap,
Mely zöld tavaszt és bosszút jósol
Minden bus Ahasvérnak.*

Lukács György:

IRÁSTUDÓK FELELŐSSÉGE

— Szélgjegyzetek Illyés Gyula könyvének margójára —

Illyés Gyula új könyve, a „Magyarok“: érdekes könyv, tartalmas könyv. És ha ismertetést vagy pláne bírálatot akarnék írni róla, messziről kellene nekifutnom, hogy a szélesen eláradó és mégis egy kérdésben tömörülő problémákat méltóan tárgyaljam és elemezzem. Mert Illyés itt — formailag lazán, naplószerű feljegyzések formájában — a magyar mult és jelen ugyszólván összes fontos kérdéseire szól hozzá. Az igazi bírálatnak minden egyes kérdésben külön kellene kimutatnia az egyetértést, illetve a meg-nem-egyezést, hogy ezeknek a fejtegetéseknek az összességéből Illyés vezérlő gondolatának ereje és gyengesége igazságosan kiegyensúlyozva álljon az olvasó szeme előtt.

Ezek a megjegyzések nem lépnek fel ilyen igényekkel. Illyés könyve nem csak tartalmas, hanem a szó legjobb értelmében *aktuális* is. És — ez nagy érdeme Illyésnek — minden kérdése, akár az egykéről, akár Ludas Matyiról, akár francia benyomásairól beszél, ugyanabba az aktuális problémába torkollik.

A magyarság kifelé is, befelé is sorsdöntő időket él át az utolsó években. Ismét választon áll és az, hogy *melyik* uton fog elindulni, melyik uton fog tovább menni, mikor (még idején?) fog megfordulni: ~~talán — évtizedekre~~ ^{is hosszú} ^{időre} dönti el a magyar nép sorsát.

Mit mond az író népének ezekben a nehéz órákban? Ez a kérdés áll az itt következő jegyzetek központjában. Ha — látszólag — önkényesen ragadok ki egyes fejtegetéseket Illyés gondolatmenetéből, kérem az olvasót, ne felejtse el, hogy formailag a szerző is megjegyzéseket illeszt egymás mellé könyvében és a lényegre tekintve a cikkíró megjegyzései kivétel nélkül Illyés könyvének *vezérlő gondolatához* kapcsolódnak.

1.

A magyar irodalom nagy ereje, hogy összes igazán jelentékeny képviselői ezeket a kérdéseket dolgozzák fel. Zrínyitől Petőfin át Ady-ig: ez a magyar irodalom igazi témája. És nem véletlen, hogy a költői nagyság és a kérlelhetetlen világosságu tisztánlátás az aktuális történelmi helyzet döntő kérdéseiben: együtt, összeesve teszik ki a legnagyobb lángelmék korszakos jelentőségének kritériumát.

Ezért helyezi teljes joggal Ady Petőfinek ezt a tisztánlátását, ezt a forradalmi reálpolitikáját megítélésének középpontjába.

„Az 1848-as félmunka keservesen meghosszulta magát e földrajzilag is és különben is elátkozott nemzetben. Ha akkor egészen megcsináljuk azt, amit akkor harmadrészben csináltak s amiből azóta is vissza-vissza-csipegettek, nem itt tartanánk... Ha Kossuth akkor nem kívánt volna kedves barátságban maradni a Habsburgokkal, a kortárs Csák Mátékkal, a cifraruhás nagy-papokkal, ma itt nem tartanánk bizony. Az a lekicsinyelt ifjú ember, az a Petőfi Sándor, az a zenebonás népköltő tizmillió embernél tisztábban látott, jobban látott.“

De Ady ezekkel a szavakkal nemcsak Petőfit, hanem önmagát is talá-
lón jellemezte. Nem fogok most, bármennyire szeretném, bármennyire fon-
tosnak tudom is, Ady profétaián igaz perspektíváiról beszélni. (Az olvasó
egy-et-mást megtalál nemrég megjelent Ady-tanulmányomban. Uj-Hang,
1939. január.)

Ady óta sok minden megváltozott; megváltozott az irodalom is. A mai
magyar írók vezető rétege hasonlíthatatlanul világosabban látja irodalom és
közélet viszonyát, az „elefántcsonttorony” szükségszerű összeomlását, mint
a háboru előtti avantgarde látta. Azt lehetne mondani, hogy ma csak Kas-
sák Lajos hirdeti egyedül üdvözítőnek az „elefántcsonttoronyt”. De ez az
álláspont még nála sem új és csak rá, nem a magyar irodalmi helyzetre
jellemző. Ez a gyáva és hajlékony karrierista — váltakozó jelszavakkal —
minden veszélyes helyzetben visszavonult a tiszta irodalom berkeibe, hogy
kedvező konjunktúra esetén megint „forradalmi” lármát csapjon. Én hal-
lottam ezt a kiabálást 1918 végén, láttam, hogyan alakult át Kassák elmé-
lete ártatlan „örök forradalom” az 1919-es február-márciusi kommunista
üldözés idején és hogyan lett ugyanez a Kassák kielégíthetetlenül radikális
„ős-kommunista” a proletárdiktatura alatt stb., stb. Itt minket csak a jó-
hiszemű és komoly álláspontok érdekelnek.

Ismétlem: irodalom és közélet összefüggésének többé-kevésbé tudatos
felismerése szinte az igazi irodalom általános színvonalává lett. Babits Mi-
hály fiatal éveiben aligha írt volna olyan költeményt, mint a „Nyugat”-
ban nemrég megjelent „Jónás könyvét”. És ha Babits konkluziója oda is
vezet, hogy a próféta leleplező szavai elnémulnak a szükségszerűség vallá-
sosan kvietista megértésével szemben, mely szerint a bűnös Ninivé éppen
ugy isten teremtvénye, életre jogosult, mint az árnyékot adó növény, mint
a romlott Ninivét átkozó próféta; ha Babits a nyílt és egyenes prófétaság,
a költészet „egyoldalú”, „szubjektív”, „politikai”, petőfis és adys felfogása
ellen írta is ezt a versét: új benne mégis az az átértett szükségszerűség, mely
Jónást, akarata ellenére, prófétaságba viszi; új a költészet mindent kimondó
kényszerének morális átértése: „mert vétkesek közt cinkos aki néma...”

A közélet és irodalom összefüggésének ez az új, ez a szélesebb színvonal:
az egész magyar fejlődés eredménye. De különösképpen inkább szélesség-
ben, mint mélységben nyilvánul meg; legalább mostanáig. Az a szellemi ma-
gaslat, az az erkölcsi bátorság, a gondolatok végigvitelében mint kimondá-
sában, az a helyes és messi perspektíva, mely a pillanatnyi feladatot és a
demokrácia korszakos kérdéseinek összefüggését megvilágítja és megraga-
dásukat lehetővé teszi, a Petőfy és Ady költői és gondolati öröksége: ez
hiányzik még a magyar íróknál, bármennyit beszélnek is — joggal — Pető-
firől és Adyról.

Babits versének miszticizmusba vesző kvietizmusa nem elszigetelt je-
lenség. Megtaláljuk az egymással harcban álló haladó irodalom mindakét
szárnyán. És érthető, hogy megtaláljuk. A demokratikus mozgalom, amely-
ben az összes haladó írók helyesen látják a magyarság mai tragikus problé-
máinak megoldását, Magyarországon régóta gyenge és még a legnagyobb
veszélyek közeledte sem adott neki erős fellendülést. Az utolsó évek kül-
földi eseményei pedig szintén annak a kételynek látszanak tápot adni, mely
nem bízik a demokráciák igazi átütő erejében. A kételkedés, a lemondás, a
fatalizmus tehát érthető.

De ebből egyáltalán nem következik az, hogy helyes is. És éppen ezen

a ponton ütközik ki az igazi probléma: az írók, az írástudók felelőssége a
nép sorsával szemben. Ha az írónak csak az volna a feladata, hogy csengő
verssorokban, kiegyensúlyozott prózában, ápoltt és diszkrétan alkalmazott
tudással *ugyanazt* gondolja és mondja, amit az átlag ember ilyen események
hatása alatt érez és gondol, ha az író csak stílusban és gondolatban maga-
sabb nivóju kifejezést adna az ilyen átlagos és közvetlen reagálásoknak a
történekekre, akkor azoknak volna igazuk, akik az irodalom társadalmi hi-
vatását igen alacsonyra értékelik.

Illyés is, mások is hangsúlyozzák az írók függetlenségét a pártoktól és
azok taktikájától. Igazuk van. Melyik párthoz tartozott Ady? De az Ady
függetlensége más volt, mint a mai íróké. Ady (és előtte Petőfi) azért állott
felette kora pártjainak, mert végiggondoltan és következetesen demokrata
volt, a szó legkomolyabb, legrealisabb, legradikálisabb értelmében. Ha 1848-
nak, ha a háboru előtti Magyarországnak lett volna igazi jakobinus pártja,
Petőfi és Ady *nem* állottak volna rajta kívül. A mai írók nagy része azo-
ban nem egyszer idealizálja, költészettel és esztétikával szépíti a szükség-
szerűség pátozával látja el azt a reménytelen lemondást, azt a keserű száj-
izes kompromisszumot, amilyennel a magyar közélet, a magyar nép mai
közvetlen hangulata tele van. Babits Jónás-versének szimbólikus jelentő-
sége van a mai magyar irodalomban.

Illyés Gyula becsületére legyen mondva: ő látja ezt a problémát. Persze,
többnyire nem ott és nem akkor, amikor egyenesen róla beszél. Legkevésbé
programatikus cikkében. („Az író hűsége” Nyugat 1939 február.) Illúzió
azt hinni, hogy az irodalom, az írás maga gondoskodik a kiválasztásról, a
gondolati, a társadalmi helyességről; hogy az irodalom — szinte automati-
kusan — kiközösíti magából a tartalmilag helytelen. „Hűtlen író nincs,
mert a hűtlent az irodalom rendszerint még az áruulás előtt kiveti magából”
— írja Illyés.

Kényelmes lenne író és bíráló, politikus és irodalombarát élete, ha ez
az összefüggés *ilyen* egyszerű lenne. Illyésnek annyiban van igaza, hogy az
áruoló, a nép-érdekeket sértő irodalom (végső fokon!) mint irodalom *sem*
lehet magasrendű. De ez a „végsőfok” a valóságban, életben is, irodalom-
ban is, oly sok átmenetben, oly sok töréssel és kerülőúton keresztül jut ér-
vényre, hogy elevenen ható kritériumot *így* nem lehet találni. Illyésnél nem
egyszer felmerül ez az illúzió: mintha az igazi írás maga — a „Muzsa” —
megállítaná, intené veszélyes gondolatmeneténél az író; mintha a jó írás-
művészet a szokrateszi „daimon” szerepét játszhatná a megformálandó
(társadalmi, politikai) tartalommal szemben. Ha ez így volna, kevés vitánk
lenne Illyéssel. De a „Muzsa” színes és jól hangzó prózában diktálta neki
könyvének legkétesebb, a jogos ellentmondást legjobban kihívó passzusait.

És mégis: Illyés nem egyszer helyesen látja ezt a problémát, helyeseb-
ben mint magyar kortársainak tekintélyes része. Csak egy példát hozok. A
„Szép Szó” nem rég cikket hozott Petőfiről és a márciusi ifjakról. Az ér-
telmesen és tudással megírt cikknek tartalma ez: semmi valóság sem felelt
meg Petőfiék törekvéseinek; a Jókai kiábrándulása, tehát végső követke-
zményeiben a debreceni „békepárt” (és Görgey) politikája: ez volt a 48/49
társadalmi és politikai viszonyainak megfelelő realpolitika. E végső követ-
keztetés a cikkben nincs ilyen nyíltan kimondva, de ez gondolatmenetének
következetes fejleménye.

Illyés könyvében nagyon szép, mély és igaz szembeállítását találjuk Rá-

körzi Ferencnek és Görgeynek; Rákóczi, aki „csatát vesz, nem ügyet“ áll itt szemben Görgeyvel, „akiben a logika győzött, de az eszme vereséget szenvedett“. És ha Illyés ezt az ellentétet az alább idézendő sorokban foglalja össze, akkor nemcsak a tárgyalta történelmi kérdésre ad mély és igaz feleletet, hanem arra is válaszol: hogyan viszonyuljon a költő nemzete történetének nagy fordulataihoz, beleértve a történelembe a jelent is. Illyés ezeket írja:

„Akármekkora is az örök tulerő, még mindig érdemesebb vakmerőnek lenni, mintsem meggyárvultnak, megalkuvónak. Nem meggondolatlan-ságra biztatnám persze én sem a nemzetet. Csak arra a magatartásra, melyet a két cselekvés, Rákóczié és Kossuthé között a konok nemzet szóval is kifejezett, Berzsenyi ajkán ilyen hiteles-gyönyörűen:

Nem félek. A kürt harsogását
A nyihogó paripák szökését

Bátran vigyázom. Nem sokaság, hanem
Lélek s szabad nép tesz csuda dolgokat,
Ez tette Rómát föld urává,
Ez Marathont s Budavárt híressé.

Bár Buda tornyai csak versben álltak rendületlenül.“

Kicsinyesség lenne Illyéssel az „örök“ szó felett vitatkozni, amikor a dolog lényegét ilyen meggyőző erővel fogta meg. Ellenkezőleg, azt kell kérdezni tőle: ha ezt *egyszer* ilyen jól tudja, mért nem mindig? Hogyan írhatta akkor le Petőfi és Arany különben érdekes szembeállítását alkalmából: „Érezte (Arany), hogy a Szabadság csak Petőfi szájából isteni, hogy a Haza csak Petőfi szívében volt szent, különben marakodó tábornokok területe? Hogy a nép is csak Petőfi lobogó tekintetében oly friss, áldozatkész és angyali?“ Itt pontosan a „Szép Szó“ tanulmányírójának defetista történetfilozófiája szólal meg, amelyből a logika csak a Görgey igazát, a Rákóczi és Petőfi naiv illuzionizmusát következtetheti. Mit ér a „Muzsa“ ellenőrzése, ha *ilyenkor* nem állítja meg Illyés Gyula tollát?

2.

Illyés írói magaslátát, őszinteségét és erejét mutatja, hogy átérzi ezt a visszasságot, szenved alatta. Könyvében a következő érdekes vallomást találjuk: „Mellébeszélék, mint kortársaim mind. A tehetség hiányzik vagy a bátorság? Még az vigasztal, hogy legalább lelkiismeret-furdalásaim vannak...“

Miért ez a kétségbeesés, ez a lelkiismeretfurdalás? Illyés tulokos ahhoz, hogy ne lássa: gyakran nem szándékaitól kormányozva *uszik* az árban vagy az ár ellen, hanem *sodródik* benne. És a magyar közélet felső, közvetlen érezhető sodra bizony erősen reakciós. Illyésben pedig sajnos egynéhány-szor nem *gazán* erős az ellenállóképesség a reakciós ideológia sodrával szemben. Olykor engedményeket tesz neki, olykor tetszetősen hangzó, áll-mélyiségeket fitogtató reakciós elméletek hatása alá kerül és teljes jóhiszeműséggel viteli magát velük tova, amíg „egyszerre“, *őszinte* rémülettel látja, hogy hová sodorta el az ár. Sajnos, néha még ez a ráeszmélés is hiányzik nála.

A mai reakciós ideológia középpontjában a fajelmélet áll. Természetesen nem mindig, nem mindenütt a vásári demagógiának abban az üres frázisokat puffogtató formájában, ami Hitlerék [tudományos] propagandáját jellemzi. De a „finomabb“, a „tudományos színezetű“ kortársi fajelméletek sodra ugyanoda visz, ahová a durvább szövésű demagógiáé: el a nép, a népek nagy, maradandó és közös érdekeitől: eltakarni azokat a „fajok“ egységének olyan felfogásával, amely alkalmas a reakciós kapitalista-junker kisebbség hódlító, elnyomó és kizsákmányoló céljainak kiszolgálására és elleplezésére. Illyés egy fontos történelmi eszmemenetét, mely a magyar kultúrának a franciához való közeli vonatkozását taglalja, a következő szavakkal vezeti be:

„Sikert kívánok a tudományos kísérleteknek, melyek a testalkat, a vérképlet alapján rokonítják a fajtákat és népeket. Bár már túl lennénk rajtuk. A rokonság-keresésnek sokkal titokzatosabb és izgatóbb állomásaihoz érhetnénk el, illetve vissza. Nemcsak oda, hogy két olyan, fajilag testvér-nép, mint a német és francia, miért nem bírja egymásnak még a szagát sem, hanem — ami ennél még titokzatosabb — mi okozza, hogy más népek viszont, akiknek az ég-világon semmi közük egymáshoz, szinte betegesen sóvárognak egymás után.“

Ahány állítás, annyi helytelenség. Még pedig nem közönséges, következők nélküli tévedésekről van szó — ilyenekkel ebben az összefüggésben nem szállnánk vitába — hanem helytelenségekről, történelemferdítésekéről amelyeket Illyés a reakciós demagógia moeskos folyamából halászott ki, amelyeknek hirdetése, bármilyenek is Illyés szándékai, egyedül a reakciónak kedvez.

A német és a francia nép egymás szagát sem bírja ki! Vajjon? Nem ismeri a nagyon képzett Illyés a német és a francia irodalom történetét? Nem tudja, hogy Lessingtől Heinrich Mannig a német progresszív kultúra legnagyobb képviselői elképzeltetlennék a francia gondolkodás és irodalom nélkül? Nem tudja, hogy a fiatal Napoleonon kezdve, aki a „Welther“-t viszi magával a frontra, a „Globe“ progresszív íróin keresztül, akik dobogó szívvel küldik el műveiket a legnagyobb élő tekintélynek, Goethenek, a Hoffmann, a Heine francia népszerűségén, mely irodalmi hatásán keresztül egészen Karl Liebknecht szavainak és alakjának szerepéig Barbusse regényében, mit jelentett a haladó német kultúra a franciának?

És a másik oldalon nem látja-e Illyés, hogy ma a legreakciósabb francia kapitalisták, azok, akik még nemrég — a weimari demokrácia fennállásának idején — a leguszitóbb német-ellenességet pénzelték, ma semmiféle „faji“ gátlást nem éreznek, amikor a „német fajiság“ demagógikus haszonélvezőinek elárulják a francia nép legnagyobb nemzeti érdekeit, csak azért, hogy segítségükkel eltapossák a francia demokráciát, biztosítsák a francia néptömegek zavartalan kiszípolozását a „200 család“ által?

Itt — sajnos — nem véletlen tévedésről van szó. A továbbiakban, ahol Illyésnél igen finom megjegyzéseket találunk a magyar és francia kultúra viszonyáról, mégis nagyon világos összefüggések vannak fejtetőre állítva a fajelmélet okozta „elmélyítés“ kedvéért:

„A 18. és 19. század európai nagy népies áramlatát a német Herder közvetíti Magyarországra. A magyar népies iskola költője és teoretikusa, Petőfi, játszva alakítja jellegzetesen magyarrá ezt a mozgalmat, ő maga

fanatikus germányülölő, a franciákért rajong, megindító kamaszos elfogultságban Béringert messze Goethe fölé helyezi; ő maga azt hiszi, hogy azért, mert az első demokrata volt, az utóbbi pedig egy király miniszter-szolgája; valójában csak azért, mert az első temperamentuma felel meg az övének."

Hogy mennyiben tévedett Petőfi Goethe megítélésében, mik voltak ennek a tévedésnek irodalmi forrásai (valószínűleg németek: Börne), nem tartozik ide. Itt csak az fontos, hogy Illyés Petőfi demokratizmuson alapuló irodalmi ítéletét a német-magyar „örök“ („faji?“) ellentét kaptafájára szorítja, holott már a bevezető mondat Herderre hivatkozása eleven cáfolata ennek az üres sémának. Mennyivel magasabban áll — irodalomtörténetileg is, politikailag is — az az egy mondat, amit Ady annak idején ugyanerről a kérdéstről írt: „... s nekem jól esik, hogy Heinét jobban szerette Goethenél“. Ady tudta, hogy itt a demokráciáról, nem pedig faji ellentétről van szó.

Nem beszélek e fejtegetések egyéb ellentmondásairól. Például arról, hogy Illyés kénytelen elismerni az angol kultúra nagy hatását a progresszív magyarokra. Itt az a kérdés, hogy állunk a „fajelmélettel“? Igaz: az angol nyelvben igen sok a francia elem. De azok a normannok, akiknek nyelvéből erednek a mai angolság francia elemei, éppen úgy a germán „fajhoz“ tartoznak mint a velük később összeolvadt elnyomott angolszászok. A haladó magyar kultúra angol kapcsolatai éppen úgy a fejlettebb demokrácia példadado szerepét mutatták, mint ahogy a francia forradalom hagyományaiért rajongtak Petőfi és Ady. Sőt: a magyar haladás belső irányharcaiból sokat megvilágítana, ha ilyen álmélységekbe való meddő szemmeresztés helyett azt keresné Illyés, ki mit, hogyan és miért tett magyar kulturtulajdonná a francia, illetve az angol fejlődésből?

De hangsúlyozom: nem az egyes történelmi összefüggések felderítése a döntő itt. Fontos azt látni, hogyan árad be egy-egy ilyen nyitva maradt részen Illyés írásaiba a mai reakció mérge. Még Petőfi-felfogásába is beszívárog, pedig Illyés különben igazi, mély és meleg megértéssel szereti Petőfit. Itt azonban, Petőfi magyarságának megítélésénél, felmerül az a szempont, hogy szülei nem voltak magyarok. Petőfi tüzes magyarsága azért — ahogy a modern pszichológia tolvajnyelvén mondaná — „Überkompensation“ volt. És még örülni kell, hogy az Illyés „fajemléte“ eléggé liberális (vagy eléggé eklektikus) arra, hogy ilyen túlkompensációt megengedjen. Csak még egy ujját kellene hogy átengedje a reakciós ideológiának és az idegen, az „alacsonyabb fajból“ származó Petrovics már csak torzképe lehetne az igazi magyarnak. Ebben az összefüggésben válik aztán érthetővé Illyésnek régebben idézett állítása, hogy 1848 nagy forradalmi valóságai — csak a Petőfi képzeletében léteztek.

Nem veszi-e észre Illyés és nem rémül-e meg attól, hogy a szerencsétlen Petőfi az ő közlése alatt valóságot nem ismerő, a valóság elől menekvő dekadenssé, pszichopátává lesz? Sajnos, nem. Hiszen fejtegetései végén még a menekülés szó is elhangzik. Petőfi is, Arany is (Illyés szerint) átértékelték „a szellem magányát. Petőfi ebből az ürességből előre a világszabadság, a nagy testvériesülés irányába akart menekülni.“ A modern reakciós gondolatlatokat kritikátlan átvétele itt a Petőfi — persze akaratlan — megrágalmazására vezet.

a minthogy „higmagyar“-ra lett Vörmeli Karlóval)

A „megrágalmazás“ szó e helyen idézet, mégpedig Maxim Gorkijból. A nagy orosz forradalmár író a háború előtt egyszer polemikusan elemezte Dosztojevszkij műveit. Kiemeli többek között azt a helyet, ahol a kis Liza azt kérdezi Aljosa Karamzovtól, vajjon igaz-e, hogy a zsidók husvéti ünnepeikre keresztény gyerekeket lopnak és saktolnak le, Aljosa pedig azt feleli: „Nem tudom.“ Gorkij Dosztojevszkijt azzal vádolja, hogy megrágalmazza saját alakjait.

Illyés könyve nem tartalmaz költőileg ábrázolt alakokat. De igenis ábrázolja Illyés Gyulát, a népből nőtt költőt, a népért harcoló demokratát. És a reakciós mérge hatása helyenként oly erős, hogy Illyés önmagát is megrágalmazza. Egy helyen leírja beszélgetését öccsével.

„— Mondd, igaz, hogy a zsidók világalomra törnek? — Egy pillanatra az égre tekintett és csak aztán rám.

Megnyugtattam, hogy igaz. Világalomra törnek, akár az angolok, akár a busmann-négerok, akár a vörös hangyák, akár a fű, vagy ellensége a szik. Minden, ami van, világalomra tör, nyilván mi magyarok is arra törünk, a történelmünknek leghivalkodóbb lapja nem az-e, mely a három jengermosta határról beszél? A zsidók is arra törnek.

— És ... ?

— És annál inkább arra törnek, minél jobban zsidókká kényszerítik őket. Ha nem tudnák, hogy zsidók, bizonyára eszükbe sem jutna. Akik közülük magyarnak tudják magát, az, mint magyar tör világalomra. Aki humanista, humanista-mód. E szerint rostáld őket.“

Illyés itt sem akar antiszemita lenni. Sőt azt képzeletileg, hogy harcol az antiszemita előítéletek ellen. De a „kozmosz imperializmus“ ilyen nyegle tárcaszellemessége (és még hozzá: komoly könyvben való lenyomatása!) nem annyit jelent-e, hogy a szerző megrágalmazza Illyés Gyulát, a komolyan veendő demokratikus gondolkodót, a nagytehetségű népi költőt?

Ugyanilyen — tettekkel való — rágalom az is, hogy Illyés nem tiltakozott a zsidótörvény ellen.

3.

Eddig a mérge hatásait vizsgáltuk. Nézzük, hol vannak azok a rések, amelyekben keresztül behatol az eleven testbe?

Illyésnél ilyen gyöngye pont, ilyen védtelen hely szellemi vértetében a modern kultúra ellentmondásos jellegéhez való viszonya. Illyés politikai és irodalmi fellépésében a parasztság helyzete, szenvedései, kivezető útjának keresése játsza a döntő szerepet. Mindenki tudja, mekkora érdemei vannak Illyésnek a parasztság valóságos, vigasztalan, szörnyű helyzetének realiztikus feltárása körül. Ez a könyv is tele van megrendítően hű képekkel a magyar falu helyzetéről.

És Illyés azt is tudja: hol a kivezető út. Könyvének nem egy helyén félre nem érthető világossággal mutatja, hogy Magyarországon a földbirtok megszüntetése a parasztság életének kulcsproblémája. Amíg emiatt „a nép nem tud sem gyökeret verni, sem terjeszkedni“, politikai kuruzslás minden. És — igen helyesen — a föld új elosztásában keresi Illyés a falusi élet összes kérdéseinek megoldását. A dunántúli egykéről irván így foglalja össze véleményét a kivezető útról: „teremtsetek olyan állapotot, hogy a népnek ismét érdeke és öröme teljen a gyermekben, alkossatok olyan állapotot, amely-

ben ki-ki utódainak létét is biztosítva látja... ez volt az égyetlen javaslatom a megoldásra“.

És ha Illyés csak eddig menne: minden rendben volna. Tőle mint író-tól senki sem kíván többet, mint azt, hogy az igazságához hiven tárja fel a valóságos helyzetet. És ha még a bajok orvoslásának *igazi perspektíváját* is felmutatja, teljesítette minden írói kötelezettségét a magyar néppel szemben. Igazat adunk neki abban, hogy nem köteles semmiféle párthoz csatlakozni, semmiféle párttaktikától függővé tenni elvi álláspontjának nagy és a valóság megismerésén nyugvó igazságát.

Sőt, ennél is messzebb megyünk. Ismerjük és méltányoljuk azokat a szempontokat, amelyek a mai Magyarországon működő írókat arra készítik, hogy ne írja meg mindig *egész* véleményét, hogy olykor sokat és lényegeset kimondatlanul hagyjon — mert gyakran csak így mondhatja el a fontos elmondhatót. És ez sokszor, éppen ez esetben döntő jelentőségű; megéri, hogy miatta sok minden elmondatlanul maradjon.

De ennek az elhallgatásnak stílári, erkölcsi és politikai törvényei még szigorúbban kötnek, mint a nyílt kifejezéséi. Minél többről *nem* beszél, mert nem beszélhet az író, annál nagyobb felelősség terheli azért, amit mond és ahogyan mondja. Joga van elhallgatni az igazi kivezető ut konkrét jellegét. De nincs joga — éppen ilyenkor van legkevésbé joga — hamis utakat igaziaknak hirdetni, szépitni a helytelen megoldási kísérleteket.

Nehéz elbírálni, hogy mikor taktikázik Illyés Gyula és mikor ütközik ki nála az, hogy fontos kérdésekről *előbb* beszél a nyilvánosság előtt, mielőtt még belső megoldáshoz jutott, mielőtt még gondolkodása zavarosságait tisztázta volna.

Illyés többször és helyesen fejezi ki kételyét akörül, mintha ma Magyarországon „felülről“, a nép, a parasztság aktív szerepe nélkül lehetne változtatni a birtokelosztáson. De ezt a kételyét nagyon félreérthető stílusban fogalmazza. „Jóhiszemű idealizmus, hogy lényegbevágó ujtásokat felülről is be lehet verni egy ország tömbjébe...“, írja. És az olvasó nem lát tisztán: ki a „jóhiszemű idealista“? Az-e, akit becsapnak az 1920 óta napirenden levő állítólagos kormánykísérletek, vagy esetleg maga a tervekkel, javaslatokkal stb. előálló kormány? Lehetségesnek hiszi-e Illyés a „jóhiszemű idealizmust“ a földkérdésben a mai magyar kormányok, a nagytöke és nagybirtok kormányai részéről?

Illyés hallgat erről a kérdéstről. Joga van hozzá. De az írói felelősség kérdése az volna: *ugy* hallgatni, hogy ez a hallgatás ne legyen félreérthető, nevezetesen ne lehessen félreérthető a reakció támogatása irányában. És itt van Illyés könyvének egyik legfőbb gyengesége. Szó van benne magáról a parasztságról; szó arról, hogy a falusi intelligencia elszakadt a néptől, idegenül áll a néppel szemben. De egyetlen szó sem esik a nagybirtokos-ságról (csak a nagybirtokról általában mint fátumról), egyetlen szó sem esik a nagybirtok politikai és közigazgatási végrehajtó szerveiről: megyéről, kormányról, stb. És pedig nemcsak politikai vonatkozásban nincs szó róla, hanem még az Illyést különösen — és joggal — érdeklő kulturalkérdésekkel kapcsolatban sem.

Azt lehetne erre felelni: az író arról beszél, amiről akar, amivel írói tapasztalatai szerzése közben találkozott. Ez igaz, de csak féligazság. Mert Illyés könyve formailag ugyan napló, szellemi és morális önéletrajz-féle. De ugyanakkor, anyagának és szempontjainak súlya következtében, ez a könyv — akár akarta szerzője, akár nem — olyan ígérennyel lép fel, hogy a pa-

rasztság szenvedéseiből kiindulva, a magyar nép, a magyar kultúra kérdéseinek enciklopédiáját adja. És ebben az összefüggésben nagy jelentőséget nyer az is, hogy mi ellen *nem* polemizál, mit *nem* kritizál Illyés Gyula.

Annál inkább, mert a könyv tele van éles és éleselméjű polemikus, kritikai fejtegetésekkel. Itt pedig fény és árnyék elosztásának *proporcioja* külön gondolati, külön politikai tartalommal csap át. Illyés polemikája szinte kizárólag „a“ város ellen irányul. Ez „a“ város persze elsősorban Budapest, melynek a magyar népelettől való idegenségét Illyés nem győzi eléggé hangsúlyozni. Budapest „az országnak tán fővárosa volt, a nép mindig idegennek tudta“. „A fővárostól várjuk a segítséget, Budapesttől...? Nem várhatunk tőle semmit; igaz, nem is hibáztatjuk.“ Stb., stb.

Falu és város ilyen módon mereven, idegenül, ellenségesen állnak egymással szemben Illyés könyvében. Ezzel pedig elérkeztünk a magyar népi demokrácia központi kérdéséhez, amelyet már Ady rendkívül világosan felismert, amelyet illetően Illyés *messze elmaradt* Ady tisztálátása mögött. Ady tudta: a magyar nép azonos a magyar dolgozó néppel, vagyis parasztsággal, munkássággal, városi kispolgársággal, dolgozó intelligenciával. Illyés magyarországi helyzetképében a munkásság nem létezik. Budapesten csak siberek, szélhámosok, a parasztság verejtékén élőködők laknak.

Ne tagadjuk: munkások és parasztok viszonya az 1918/19-ben elkövetett hibák, az 1919-es katasztrófa következtében ma *felette* problematikus. A munkásság legális pártja ugyszólyán semmit sem tesz abban az irányban, hogy a magyarországi dolgozó nép egyesüljön a demokráciáért vívandó harcban. A parasztság ugynevezett parlamentáris képviselői pedig a leg-többször egyenesen arra törekszenek, hogy a város és falu dolgozói között kétségtelenül fennálló kapcsolathányt szakadékká, ellenséges szembenállássá fokozzák.

Itt merül fel élesen az *író felelősségének* kérdése. Illyés többször hangsúlyozza az író függetlenségét a politikai pártoktól és azok taktikájától. És ilyenkor — helyesen — azt emeli ki, hogy az író a párttaktikával nem törődve a magyar nép nagy, központi érdekeinek szolgálatába állítja írásait. Eddig, ilyen általánosságban minden rendben *volna*; ilyen általánosságban Illyés álláspontja mai alkalmazása Ady hagyományainak.

Ámde Ady ezt a programot *konkréte* is megvalósította. Adyt nem kötötték soha sem a szociáldemokrata párt, sem a „Társadalomtudományi Társaság“ taktikai megfontolásai. Írói felelőssége teljes tudatában hirdette Ady munkások és parasztok szükségszerű érdekközösségét, sorsrendelte szövetségét, nem törődve azzal, mit akartak, mit tudtak ebből politikai kortársai megvalósítani.

Illyés könyvében azonban a magyar munkásosztály egyszerűen nem létezik. És ez a hallgatás annál feltűnőbb, annál kinosabb, mert hiszen ő nem elfogult, ő nem a falusi templom tornyánál messzebbre-nem-látó „kiszagda“, hanem európai látókörű író, aki még hozzá — és ezt nagyon szépen leírja ugyanebben a könyvben, — első politikai műveltségét a munkásmozgalom keretében, a Franciaországban élő magyar munkások között szerezte. Illyés tehát ismeri a magyar munkást, ismeri annak nemcsak politikai, hanem kulturális lehetőségeit és képességeit is. Gondolhatja-e őszintén, hogy Budapest, a maga százezeren felüli munkástömegeivel, igazán nem jön számba a parasztság sorsa eldőlésében?

Ismételjük: nem a politikai, nem a taktikai megvalósításról beszélünk; abban Illyés nem köteles még mint tanácsadó sem szerepelni. De ha a ma-

gyar nép történelmi perspektívájáról, a magyar demokrácia sorsáról olyan nagyigényű és gazdag tartalmu könyv íródik, mint az előttünk fekvő két kötet, akkor itt, ebben az összefüggésben a szerző hallgatása *politikai tartalomná*, politikai perspektívává nő. Még pedig, tegyük hozzá, *negatív tartalomná*; olyan tartalomná, amely — akármi volt is a szerző tudatos szándéka — az uralkodó reakciós (és az uralomra törő még reakciósabb) áramlatok elleni eredményes harcot megnehezíti, gátolja.

Mert minden reakciós demagógia (és a fasiszta legelsősorban) a falusi és a városi dolgozók elválasztására, ha lehet ellenséges szembeállítására törekszik. És ne hunyjuk be szemünket: a magyar falu annyi esalódáson ment keresztül, hogy széles parasztrétegek ösztönös magabazárkózása, idegensége a várostól, bizalmatlansága a várossal szemben könnyen ellenséges fásultsággá nőhet. Ennek a fejlődésnek szimptomáit Illyés megragadó erővel érzékíti meg könyvében.

Azonban Illyés megáll a pusztá megérzékitésnél. Sőt az, amit saját gondolataiból hozzáfűz, nem egyszer arra alkalmas, hogy ebből az ösztönösen elkeveredett közönyből ellenséges ideológiát csináljon. Illyés nem úgy rázza fel a népet mint Petőfi és Ady tették; nem a demokrácia, a szabadság legmagasabb színvonalu ideológiáját tárja fel előtte, nem erre az eszmei magaslatra igyekezik a nép gondolkodását és érzését felemelni. Inkább azt teszi, hogy az ösztönösen meglevő, érthető de korlátozott érzéseknek és gondolatoknak írói szempontból magas színvonalu // kifejezést ad. Ámde minél magasabb ennek az irodalomnak a színvonalu, minél nagyobb a meggyőző ereje, annál inkább rögzíti meg az ösztönös, szerencsétlen történelmi események hatása alatt nagyra nőtt paraszti, falusi korlátozottságot.

Nem véletlenül van itt szó. Ezzel a kérdéssel Illyés kulturfilozófiájának középpontjában állunk; annyira középpontjában, hogy a demokrácia kérdésében mutatkozó ingadozásait itt világnézeti összefüggéseiben érthetjük meg. A sajtó-, a gondolat szabadság védelméről beszél könyvében egy helyütt Illyés. Felsorolja a kapitalista civilizáció összes parazitáit és találó mondatokban ecseteli undorát velük szemben: „Nem tudom felsorolni mindazokat, akik elvárják tőlünk, hogy mi, akik eddig ő ellenükben kényszerültünk védeni a kulturát (sajnos eredmény nélkül) most őket védjük.“ Illyés véleményét így foglalja össze:

„Védeni akarom a kulturát, védeni vérem utolsó esőppjéig s riadtan nézek körül, hol védjem? Látom az ellenséget, de csak ebből tudom, hogy hol kell harcvonalban állanom s nem abból, hogy hol van az én védeni valóm...“

Védeni fogom a sajtószabadságot, de még mielőtt vérem ontom érte, gyorsan elárulom, hogy én halálát kívántam a sajtónak akkor, amidőn a legszabadabb volt, amikor a legszabadabban prostituálta magát... Harci buzgalmamat ez erősen megcsappantja... Harcba tehát úgy indulok, hogy igyekszem meghocsátani védencemnek, szemet hunyok neki, rá se nézek, nehogy leköppjem, mielőtt meghalok érte.“

Nem az a kérdés: újak-e ezek a gondolatok? Rousseautól Tolsztojig annyit írtak a modern kultúra belső ellentmondásairól, a magántulajdonon alapuló polgári társadalom kulturát bomlasztó hatásairól, hogy itt gyökeresen újat mondani alig lehet. A *gyűlöltve*-leírás pátosza helyenként nagyon hatásos; de olesó hatásu, ha állva marad közismert tények leírásánál,

ha a levont következtetések nem adnak komoly, megszívlelendő perspektivákat.

Sajnos Illyésnél éppen a következtetések ellentmondóak, vagy csak felszínesen összehangoltak. A közvetlen következtetés, szinte Tolsztoj stílusában *művelődés-ellenes*.

„Hát hol rejtőzik a kultúra, mi erjeszti, mi sorvasztja? Lélekzetet vettem, midőn a puszták lakosságáról leírtam, hogy az sejdítemem szerint műveltebb, művészi és ítélet-alkotó képességében egészségesebb lehetett akkor, amikor még nem tudott olvasni, mint most, amikor olvas ugyan, de csak szemetet.“

Ha ilyen fejtegetéseket olvasunk, megértjük: Illyés „város-ellenes“ állásfoglalása (a munkásság ignorálását beléértve) nem véletlen, hanem igenis szervező összefüggésben van filozófiájának lényeges — haladásellenes — elemeivel.

Ne értsük félre egymást: e sorok írója ellen igazán nem merülhet fel az a gyanu, mintha túlságosan el volna ragadtatva a mai kapitalista kultúrától. Bizony én volnék az utolsó, aki rossz néven venné a mai kultúra bírálójától, ha kritikája átlendül a kultúra kapitalista jellegének elítélésébe. A kérdés csak az: honnan indult és — főleg — *hová megy* az ilyen bírálat, mennyire következetes és hol válik következtelenné?

Már Tolsztojnál is úgy volt, hogy a kultúra következetesen paraszti szemzőgből való megítélése a kapitalista jelleg elvetésére vezetett. Ma már nem kell sokat vitatkozni azon, hogy ebben a bírálatban nem egy reakciós elem rejlett. Másrészt azonban *következetesen plebejus* volt. Ami a kultúra szempontjából annyit jelentett, hogy Tolsztoj mindent félredobott, ami a parasztság rétege számára nem volt közvetlen hozzáférhető és ebből a szempontból a nagy író — heroikus korlátoltsággal — nem tett különbséget Shakespeare és Maeterlinck, Michel Angelo és D'Annunzio között. Ugyanakkor azonban Tolsztoj bírálatu nem ismert kiméletet azokkal szemben, akiknek jóléte a parasztnyomorúságon alapult: a cártól, a cári bürokráciától és militarizmustól, a nagybirtokostól és paptól kezdve egészen a kisebb-nagyobb uzorásokig *mindenkit* leleplezett ez a kritika; minél magasabban állott az illető, annál kiméletlenebbül. Ezért mondhatta méltán Lenin, hogy Tolsztoj műveiben a parasztság évtizedes forrongásai szólnak meg, minden gyengeségükkel, összes reakciós vonásukkal, de összes forradalmi lehetőségükkel együtt.

Illyés mindkét tekintetben eklektikus. Ami a kulturát, főleg az irodalmat illeti: a maga személyére nézve a világért sem mondana le a legujabb, a leg-avangárdistább párizsi irodalomról. Ehhez joga van. Csak éppen nem az előbb kifejtett kulturfilozófia alapján; csak éppen nem a puszták lakosságának nevében.

Illyés társadalomtudományi műveltsége tulnag ahhoz, hogy ne lássa: az avangárdista költészet (ugyanaz a fejlett, ugyanaz a bomladozó kapitalizmus hozta létre, amely prostituálta a sajtót, a színházat stb.; a Wertheimkassza és kasszafuró szükségképpen ugyanannak a fejlődésnek eredményei. Most már: lehet ezt a fejlődést igenleni; lehet egy magasabb fejlődési fok nevében tagadni, ahogy mi kommunisták tesszük; lehet egy a termelés szempontjából alacsonyabb fejlődési fok nevében bírálni, mint azt Tolsztoj tette; még azt is lehet — amit minden esztéta-literátor tenni szokott — kicsipegetni a személyesen jóleső mazsolákat és a megmaradó tortát piszok-

Ugyanaz a romlott magyarázat,

nak minősíteni — csak az a „ha akarom vemhes, ha nem akarom nem vemhes“ álláspont lehetetlen, ellentmondásos, amelyet Illyés könyve egyesíteni próbál: avantgárdista esztétának lenni a városi kulturát elátkozó paraszt költősében és gesztusaival.

Őszintén bevallom: nem nagyon izgatna ez a (ma felette gyakori) ellentmondás, ha a kérdés pusztán irodalmi lenne. De ha Illyés paraszti-antikapitalista filozófiáját a Tolsztojéval összevetve eklektikusnak látom, akkor ez az ítélet nemcsak arra vonatkozik, hogy ki hogyan értékelte a maga korának művészi avantgárdját, hanem legfőképpen arra, hogy hogyan beszélt Tolsztoj a saját Plehvéiről, Pobjedonoszevejeiről (főrendőreiről és főpapjairól) és mit hallunk (és mit nem hallunk) Illyésnél Gömbös Gyuláról, Imrédyről, vagy akár a magyar hitleristákról.

Igazán szívből megértem Illyés Gyula minden esztétikai és erkölcsi elenszenvét és a különböző Czerkoviczokat és Miklós Andorokat Illyés sem utálhatja jobban nálamnál. De büntessen a sors tízévi kényszermunkával a „Szinházi Élet“ szerkesztőségében, ha Göring nem undorítóbb, gyűlöltre, kiirtásra érdemesebb terméke a halódó kapitalizmusnak, mint akár tíz Miklós Andor együttvéve.

Szándékosan nem állítottam szocialista ellenpéldát Illyéssel szembe. De ime: Tolsztoj mindezt tudta, mért nem tudja Illyés?

Ezek komoly ellentmondások, mert Illyés gondolkodásának fundamentumait érintik. És itt válik érthetővé, hol szivárog be a reakciós ideológia piszkos vize Illyés szabadság felé siető szép és elegáns yachtjába. A kapitalista kultúra és rajta keresztül a kapitalizmus bírálata nem alkalmas arra, hogy játékot csináljunk belőle. Ha komolyan veszem: forradalmi ideológia felé vezet; ha csak akkor rángatom elő, amikor éppen pillanatnyilag előnyösnek vélem, anélkül, hogy végig akarnám gondolni, utat nyitok a reakciós demagógia számára. Mert mi mást jelent a ma annyira divatos antikapitalista demagógia, ha nem azt, hogy a kapitalista rendszerrel szemben megnyilvánuló jogos tömegelégedetlenséget odavezeti, ahova az a reakciónak kiánatos? Eltorzított, fejtetőre állított fél- (negyed-, tized-) igazságok ezek, a hazugság, az elnyomás szolgálatában.

És itt megint előttünk áll az írástudók felelőssége: kérlelhetetlenül feltárni az igazi, a nagy összefüggéseket és éppen ennek a kérlelhetetlen igazságnak erejével leleplezni a napi politika kiesinyes sakkhúzásait. A társadalmi igazságnak ez az ereje alapozta meg Petőfi és Ady nagyságát. Hogy eredménytelenül hirdették? Mit tesz az? Ezek az igazságok voltak (és lesznek) a magyar nép tragikus konfliktusainak valóságos megoldásai. Nem az író kezében van, megkapja-e korától a választ. De rajta mulik: olyat mond-e, amire jöhet a nép sorsát, a nép erejéből előre vivő válasz. Szépen mondja Illyés könyvének egy helyén: „Mi kiállunk a népért; mikor fog kiállni a nép miértünk? Nyilván, mikor érdekeink azonosak lesznek az övéivel.“ Kinek az érdeke azonban az olyan ellentmondások hirdeteése, amelyekkel, mint sajnos látjuk, tele van Illyés könyve?

Egy bizonyos: nem azoké, akikért Illyés harcba indult, akikért ma is harcol. És éppen mert e sorok írója ezt a harcot is, Illyés szerepét is benne, igen fontosnak értékeli, lettek ilyen élesek a könyv ellentmondásainak leszögezései. Mert a mai Magyarországon nem privát ügye Illyésnek, hogy mit gondol és mit ír, hanem tehetsége, ismeretei, kötelezettséget jelentenek arra, hogy ne csak ösztönösen, hanem értő és tudó szeretettel szeresse az egész magyar népet. Nem szabad tennie, hogy gondolkodásának zavarossá-

T Minden igazdóra / a reakció ideológiájával való vesztés
 hirokhezzel, hirtsegéseihe affen dalbodni, d
 Irástudók felelőssége
 végig gondolni nem tudhat. Illyés ezt nagyon jól tudja és

gaiból, gondolatainak végig-nem-vittségéből utak nyiljanak a reakciós ideológia elterjedése számára.

Ez az író igazi hűsége. Amit Illyés erről a kérdéstről utoljára írt: pusztá illuzió. Még egyszer idézett cikke végén azt mondja: „Megléhet, hogy hősökké kell válnunk. Lesznek köztünk, akik mániákussá fognak válni, lesznek akik majd csak hörögnek, vagy teljesen elnémulnak, lesznek, akik megépik ruhájukat és csak zokognak vagy átkozódnak, mint Jeremiás... Csak Júdás nem lesz közöttünk, nem lehet.“ Igazán olyan biztos ebben Illyés Gyula? Nem hatnak rá intő erővel bizonyos nem rég lejátszódott események saját közeli fegyvertársai köréből? Nem fogok itt tényeket ismételni, amelyeket Vörös-Sándor kollegám jobban elenzett mint én tudnám, és távol áll tőlem Illyést akár személyesen, akár mint gondolkodó felelőssé tenni azért, hogy egyesek a „népiesek táborából extra-turokat táncolnak a nyilaskeresztesek bordélyáiban“.

Csak azoktól az illuzióktól szeretném óva inteni Illyést, amelyeket az utolsó időben a belső biztonság pátozával foglalt szavakba. A világért sem mondanám, hogy Veres Péterrel keresztet kell vetni; lehet, hogy hamarosan be fogják látni eltévelyedését. De akkor nem az az irodalom, Illyés hirdette önkorrekturája hozta vissza a demokrácia táborába, hanem a politikai felelősségérzés, a társadalmi összefüggések helyesbült belátása.

Ilyen belátás felé sok energikus nekifutás, sok sikerült is van az Illyés gazdag és tartalmas könyvében. Akármilyen élesek is ezek a bíráló megjegyzések, nem jelentenek egyetértést a „népiesek“ magyarországi baloldali bírálóival. A magyarországi demokrácia irodalom szerencsétlensége, hogy két egyoldalú véglet folytat egymás ellen — végső fokon — mindkét oldalról igazságtalan vitát. Vitát, amelynek hevesességéből csak a reakció huz hasznot. Ennek a „népiesek“ baloldali demokrácia bírálóinak tüzetes elemzése tulmárna ennek a cikknek keretein. A kérdés pedig tulfontos ahhoz, hogy egy pár odavetett megjegyzéssel nyuljunk hozzá; ehhez külön beható tárgyalás kell. De amíg az esztétaság maradványainak segítségével idealizálja a paraszti hátramaradottságot, városellenességet, a munkásságtól való idegenséget, amíg válogatás nélkül tesz magáévá divatos reakciós jelszavakat és segítségével önmaga előtt is, olvasói előtt is elhomályosít világos összefüggéseket, amíg nem látja meg az egész magyar dolgozó nép harcú egységének szükségességét és nem ennek az egységnek szolgálatába állítja ragyogó irni-tudását, addig minduntalan oda fogja vetni saját gondolatainak árja, hogy kétségbeesetten, lelkiismeretfurdalástól mardosva nézzen körül: hová is vitték saját gondolatait? Illyés ezt sokkal szemben tudja kifejezni, mint én tudnám. Átadom neki az utolsó szót:

„Nem ide jöttem én, nem ide indultam!
 Valamit rámbiztak, amit elárultam.
 Tapogatom arcom: hová is tévedtem?
 S merre tűnök tova?...“

1939 május

[Főképpen pedig — ez az írástudók felelőssége — olvasóitál nem vehet a sajátjánál nagyobb, a sajátjal korrigáló tisztánlátást köni. Ellenkezőleg: tudnia kell, hogy az általa olvasott igen gyakran egyrészt a szerző gondolatait, a mit ő csak jétkésen, fennut taralbal vedrelt, az az olvasóban eleven, politikailag hávoran h ivanratla sürüsölkébe és sürüsödkébe. A mit pedig az írástudók fel Fel arant, hogy ilyen gondolatok idóbbah ilyen h...]